

12. desember 2007

Oppgjør med oppgjøret

Så skjedde det igjen: Man tok på byllen, og pasienten skrek opp. Denne gangen var det Arvid Brynes bok, hvor den aktive krigsdeltakeren og motstandsmannen Svein Blindheim rekker hånden til frontkjemperen og NS-mannen Bjørn Østring. I Blindheims ord kjempet de begge for det de trodde var til landets best. Reaksjonen var forutsigbar, skarp og omgående. I vårt selvbilde, som et folk bak heltene i det godes kamp, tåles ingen nåde for dem som sviktet, for dem som i utgangspunktet gjorde det gale politiske valg. Problemene rundt selvbildet er mange og kompliserte, men når det gjelder forholdet til taperne er det spesielt to grupper som forlenget skulle opplevet forsoning: Frontkjemperne og de menige NS-medlemmene.

Frontkjemperne meldte seg til kamp mot Sovjetrusland. Faktisk hadde frykten for Stalins Sovjet, styrket av angrepet på Finland og vinterkrigen, for mange vært avgjørende for å velge den tyske siden. Kampene på Østfronten ble et mareritt for deltagerne, etterkrigstiden like så. Deres opplevelser er grundig dokumentert. Den alvorligste anklagen har vært at frontkjemperne som deltagere i Waffen SS var medskyldige i organisasjonens krigsforbrytelser, og da spesielt jødeutryddelsene. Om ikke påvist som direkte medvirkende, så etter all sannsynlighet som medvitende. I alle fall nesten sikkert noen av dem. Avstraffelsen var hard, og ikke nyansert. På seksti års avstand skulle det ikke være så vanskelig å se at forbindelsen mellom forbrytelse og straff var vilkårlig, og at straffene gjennomgående var meget strenge. Men i alle fall er de sonet. Og når en så offervillig og fortjent krigsveteran som Blindheim kan respektere sin motstanders gode hensikt, har vi andre ikke unnskyldninger for ikke å gjøre det samme. Aller minst vi som i førti år etterpå forberedte landet på angrep fra det samme Sovjet.

Med menige NS-medlemmer forstås det meget store flertall av de 45.000 som ble dømt og som ikke hadde annen tilknytning til overgrep mot andre enn helt indirekte gjennom medlemskap i Nasjonal Samling. Argumenter om at de "måtte ha visst om den tyske sidens krigsforbrytelser", holder ikke. For det første er det ikke grunn til å tro at de menige visste mer om krigsforbrytelsene enn andre nordmenn. Og de visste ikke så meget *under* krigen, sett i forhold til hva som kom for dagen *senere*. Men

uavhengig av spørsmålet om medvitende har vi problemet med det kollektive ansvar. Uansett hvilke tilbakevirkende, provisoriske lover man ga i London, er dette en vanskelig tankegang. Til tross for at seierherrer ved anledninger forsøker seg, finns det ikke anerkjente prinsipper for å tillegge ansvar for ikke aktivt å ha tatt avstand fra noe som man ikke har noen form for personlig innflytelse over, eller nærhet til. Hvordan ville vi se på et krav om å holde medlemmer av Det norske Arbeiderparti medansvarlige for f.eks. bombingene av Dresden, med den begrunnelse at partiet i regjering samarbeidet med britene? Eller å holde medlemmene av Det republikanske parti i USA ansvarlige for Guantánamo, mv.? En håpløs tankegang.

Noen av de domfelte, med eller uten NS-medlemskap, samarbeidet med tyskerne i den betydning at de utførte arbeid for okkupantene, særlig anleggsarbeid. Det kan man være kritisk til, men på den annen side: Mange fulgte tydelig kunngjorte oppfordringer fra anerkjent "gode nordmenn", og søkte en mulighet for arbeid til livets opphold slik den bød seg i en meget vanskelig situasjon. Det var drøyt å kreve i ettertid at de skulle ha forstått at oppfordringene var avgitt under tvang, spesielt i det forvirrende nyhetsbildet som rådet. Og så har vi den gapende urimeligheten at de mest betydningsløse "tyskerarbeiderne" ble dømt raskt og strengt, mens de større sakene mot f.eks. entreprenørene kom 1-2 år senere da sinnene hadde falt mer til ro og dommene ble rimeligere, like til frifinnelser. Ytterligere problematisk blir sammenligningen mellom på den ene siden dommene for landsforræderi for menn som trillet betong på en flyplass, og på den andre siden samarbeidet med okkupasjonsmakten på samfunnets topp-plan, for eksempel i Administrasjonsrådet. Det siste lot man passere, rimeligvis av respekt for de aktede personer det gjaldt, og deres bedømmelser. Poenget her er ikke å nedvurdere de aktede, men å erkjenne urimeligheten i at de menige NS-medlemmene ble dømt etter en annen og meget strengere målestokk.

Ikke noe som er fremholdt ovenfor skal forstås som forsvar for de NS-medlemmene som ble funnet skyldige i personlig medvirkning til krigsforbrytelser og kriminalitet, eller på andre vis aktivt forårsaket landsmenns lidelser og død. Men de var få. Problemet ligger i forhold til de mange, de hvis "skyld" grunnleggende bestod i et feilslått politisk valg, men hvis forhold forøvrig ikke var verre enn de uskjønnheter som vil forekomme på begge sider i en motsetningsfylt, borgerkrigsliknende situasjon. Det er disse domfelte og deres etterkommere vi nå, seksti år senere, skylder en utstrakt hånd i forsoning. For deres skyld, og for vår. For vi som kan ta initiativet, kan heller ikke leve med bevisstheten om et oppgjør etter formelen dømt og evig fordømt, sonet men aldri forsonet.

- - -

Som nevnt er motstanden mot en forsoning dypt forankret i det nasjonale selvbildet. Men et par av de enklere argumentene er det grunn til å imøtegå.

Det har vært hevdet at vi av respekt for dem som med store offer sikret seieren, må vente til de er døde med en eventuell håndsrekning til deres fiender. Problemet med dette argumentet er at det haster, nettopp for at de ennå gjenlevende som vi i dag kan se ble urimelig hardt dømt og fordømt skal få oppleve en gjenreisning av sin og sin etterslekts selvrespekt. Her gjelder med særlig tyngde det engelske ord om at "justice delayed, is justice denied".

Den andre siden av dette argumentet, at en forsoning med taperne indirekte skulle medføre en svekket anerkjennelse av de seirendes innsats, eller endog en anerkjennelse av nazismen, må også avvises. I disse forhold er oppfatningene i vårt folk så monumentalt forankret, også bokstavelig talt, at de snarere vil styrkes enn svekkes om verkbyllen på vår selvfølelse ble fjernet. *ƒ*